

NUTQ MADANIYATINING HAYOTIMIZDAGI AHAMIYATI

Suyarova Sarvinoz ,

Toshkent davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3- kurs talabasi

Burxonova Feruza Abdurazaqovna

Ilmiy rahbar: f.f.f.d.(PhD)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada nutqimizda qo‘llayotgan so‘zlarimizning muvaffaqiyatimiz va rivojlanishimizdagi o‘rni, nutq madaniyatining ahamiyati haqida fikr-mulohazalar bayon etilib, nutq madaniyatiga ega bo‘lish yo‘llari ochib beriladi. Nutqimizdagi shevaga oid so‘zlar, vulgarizm va varvarizmlar tahlil etilib, jozibador so‘zlash usullari ko‘rsatib o‘tiladi.*

***Kalit so‘zlar:** vulgarizm, varvarizm, Husayn Voiz Koshifiy, sheva, ma’naviyat, jamiyat, globallashuv, kasbiy faoliyat.*

So‘z qudrati cheksizdir, birgina arabcha “Kun” so‘zi orqali butun kurrayi olam yaralgan, Kalima ila inson iymonga keladi. Onaning so‘zlaridan barpo bo‘lajak allani tinglab murg‘ak qalbda Vatan tuyg‘usi uyg‘onadi. Qalblarga qalblarni naqshlovchi ham, ular orasida adovat paydo qiluvchi ham aynan, so‘zdir. Inson erishadigan har bir narsa go‘zal va biyron zaboni ortidan kelsa, uning yo‘qotmishlari qo‘pol va zardali so‘zlari tufayli bo‘ladi. Demakki, insonning butun hayoti ikki dudog‘i orasidan chiqadigan achchiq va shirin gap-so‘zlariga bog‘liq bo‘ladi. So‘zi shirin bo‘lsa hayoti ham so‘zi monand chuchuk bo‘lishi, shubhasiz.

Alisher Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida: ”insonning odob-axloqini belgilaydigan omillardan biri uning so‘zi, nutqidir”, - deydi. Darhaqiqat, nutq insonning madaniyati, ilmi, ma’naviy dunyoqarashi qay darajada ekanligini ko‘rsatib

beradi. Nutqni yaratguvchi qurol til hisoblanadi. Nutq go‘zal chiqib kishilarga manzur bo‘lsa, tilga tahsin, xunuk bo‘lib ko‘ngillarni g‘ashlasa, tilga ofat yog‘iladi. Ko‘p kitob o‘qigan, ko‘pni ko‘rgan kishining nutqi ravon va boy bo‘ladi. Eshitgan odamni o‘ziga rom eta oladi. Ularning so‘z boyligi kengligi sababli so‘zlarni chertib-chertib tanlab oladilar va so‘zlayotganda tutilmaydilar. Nutqi go‘zal insonlar kerakli gapni barchaga tushunarli tarzda ayta oladilar. Fikrlarini muloqot doirasidan kelib chiqib, vaziyatga mos tarzda ifodalashadi. Suhbatdoshini o‘z zehnlari bilan lol etishadi. Keraksiz, qo‘pol so‘zlarni ishlatishmaydi. Ko‘p so‘zlashdan, O‘tkir Hoshimov ta‘biricha aytganda:”So‘zni uvol qilish”dan qochishadi. Gapni chuvalatmay, o‘z fikrlarini aniq va lo‘nda qilib yetkazib berishadi, hamda insonlarni o‘ziga jalb etib, so‘ziga ergashtira oladi. Shu sababli ular bilan dilxiraliklar deyarli sodir bo‘lmaydi.

Nutq madaniyatiga ega kishilar ishda ham ko‘proq muvaffaqiyatga erishishlari shubhasiz. Chunki ularning nutqlari insonga ijobiy ta‘sir o‘tkazib, vaziyatni ijobiy tomonga og‘dira oladi. Natijada muammolarni ham chiroyli tushuntirishlar orqali tezgina hal etishadi. O‘z so‘zlari ortidan kishilarni ergashtira olganlar esa o‘z-o‘zidan liderga aylanishadi. Liderga aylanishgach ularda so‘zga mas‘uliyat yanada oshadi. Ayniqsa, kasblari nutq bilan bog‘liq kishilarning so‘zlari alohida e‘tiborlidir. O‘tkir Hoshimovning “Daftar hoshiyasidagi bitiklar” to‘plamida shunday so‘zlar bor: ”Maktab o‘qituvchisining so‘zi o‘ttiz bolaga yetib boradi. Dorilfunun domlasining so‘zi yuz talabaga yetib boradi. Notiqning so‘zi ming tinglovchiga yetib boradi. Qalamkashning so‘zi bir yo‘la o‘n ming, yuz ming kitobxonga yetib boradi. Demak, uning so‘z mas‘uliyati ham boshqalarnikidan ming hissa ortiqroqdir”. Jamiyatga e‘tibor qaratsak, o‘zbek tili va adabiyoti o‘qituvchilarining boshqa fan o‘qituvchilariga nisbatan obro‘si balandroq bo‘ladi. O‘quvchilarning ham eng sevimli ustoz bo‘lishadi. Ular kasbi taqozosidan ko‘p badiiy adabiyotlar o‘qib, turli maqolayu esselar yaratishi jarayonida so‘z boyligi ortib, nutq madaniyati yuksaladi. Natijada nutqlari ravon, go‘zal va yoqimli bo‘ladi. Shuning uchun ham barchaning ko‘nglidan so‘zlari orqali joy olishadi. Har sohada yutuqlarga erishadi. Tarixdan ham ma‘lumki

har qanday og‘ir vaziyatda xalqni ruhlantiruvchi notiq'larga ehtiyoj sezilgan. Miloddan avvalgi asrlardayoq nutqidan vatanparvarlik ruhi ufurgan Platon, Demosfen kabi notiq'lar chiqqan. Ayniqsa, 1085-1111-yillarda yashagan yuksak ilm va iste'dod egasi Abu Homid G‘azzoliyning bizgacha yetib kelgan va'zlari hanuzgacha inson qalbini junbushga keltiradi. Bundan tashqari Husayn Voiz Koshifiy va'zlarini tinglashga yig'ilib ilm olgan kishilar son-sanoqsiz ekanligi manbaalarda qayd etilgan. Koshifiy juda kuchli ilm-u salohiyat va notiq'lik mahoratiga ega bo'lgan. Husayn Boyqaro va Navoiy muhim hujjatlarni xalqqa tushunarli qilib yetkazishda Husayn Voiz Koshifiyning ko'magidan foydalangan.

Nutq madaniyatiga ega bo'lmagan kishilar esa biroz qiyinchiliklarga uchrashi tayin. Ular uslub va vaziyatga moslashib so'zlay olmaydilar. Aynisa, nutqida vulgarizm va varvarizmlarni, dialektizmlarni ko'p qo'llaydigan kishilarning nutqi ancha tushunarsiz chiqib, ko'pchilikka o'zining o'y fikrlarini to'la-to'kis yetkazib bera olmaydi. Natijada auditoriyani, kishilar e'tiborini o'ziga yaxlitligicha qarata olmaydilar. Gohi fikrlarini to'g'ri yetkazib bera olmay dilozorlik ham qilib qo'yishadi.

Xulosa qilib aytganda, so'z shunday buyuk qudratga ega ekan, har birimiz nutq madaniyatiga ega bo'lishimiz, har aytar so'zimizni chuqur o'ylab qisqa va ta'sirli qilib bayon qilishga harakat qilishimiz darkor. So'kish va shevaga oid so'zlarni, turli chet tilidan kirgan so'z-u iboralarni qo'llamagan holda barcha-barcha uchun tushunarli va ta'sirli so'zlash maqsadga muvofiqdir. Zero, so'z dunyoni o'zgartirishga qodir buyuk quroldir. Insonning nutqi esa - uning jamiyatdagi o'rnini, muvaffaqiyatlarini ta'minlab beruvchi omil. Nutq madaniyatiga ega bo'lishning oddiygina yo'li esa ko'p badiiy kitoblar o'qib so'z boyligimizni, ilm bilan oshno bo'lib tafakkurimizni kengaytirishdir. Jozibador o'zbek tilimiz bor ekan, undan yaralajak nutqimiz ham go'zal bo'lmog'i lozim. Kishilar qalbiga kirib borish, muvaffaqiyatlarga erishish va yodda qolishning oson usuli nutq madaniyatiga ega bo'lgan holda go'zal so'zlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy “Mahbub ul-qulub”. Toshkent. Yoshlar nashriyoti, 2018.
2. O‘tkir Hoshimov. Daftar hoshiyasidagi bitiklar . Toshkent. “Sharq” nashriyoti, 2011.
3. N. Bekmirzayev. Notiqlik san’ati asoslari. Toshkent. Yangi nashr, 2008.
4. ziyouz.com.